

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Івачевська О.В.

*молодший науковий співробітник,
Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України*

КОНФЛІКТИ У СІМ'Ї: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС ДОСЛІДЖЕННЯ

Науково-практичний доробок вчених-психологів у царині сімейних конфліктів та підходів до їх розв'язання важко переоцінити. З античних часів й до сьогодні представники різних наукових течій прискіпливо й плідно вивчають природу виникнення, специфіку протікання конфліктів і пропонують різні засоби їх врегулювання, враховуючи особливості суспільного устрою та вектора його розвитку. Вітчизняні молоді вчені ключовими дослідниками особливостей сімейних конфліктів часто називають Ю. Альошину, А. Антонова, А. Варгу, Т. Говорун, Е. Ейдеміллера, О. Кочаряна, В. Медкова, В. Століна, Л. Шнейдера, В. Юстицькіса та ін. І дійсно, у працях означених авторів широко висвітлено проблеми конструктивної сімейної взаємодії, міжособистісних конфліктів у сім'ї, кризових явищ та інших складних внутрішньо сімейних феноменів, що потребують пильної уваги і науковців, і практиків, і суспільства в цілому.

Однак, сучасні психологи переважно сфокусовані на міжособистісних, побутових конфліктах у сім'ї та причинах їх виникнення, що криються скоріше в індивідуальних особливостях подружжя, їх мотиваційній, сексуальній, морально-етичній, ціннісній сферах тощо. Водночас, залишаються недостатньо висвітленими питання соціальних конфліктів у сім'ї, що пов'язані не лише із міжособистісним контактуванням, а й із взаємовпливом

сім'ї та соціуму в найзагальнішому контексті співбуття. У даному аспекті йдеться про крайнє загострення соціальних протиріч, що виявляються у зіткненні протилежних чи суттєво відмінних інтересів, цілей, цінностей, тенденцій розвитку тощо різних соціальних суб'єктів (індивідів чи спільнот).

Наукові пошуки щодо соціальних конфліктів здійснювали здебільшого вчені-соціологи у загальносуспільному контексті. При цьому, ракурси дослідницького осмислення суттєво різнилися. Наприклад, у працях Ф. Глазла, Е. Мейо, Т. Парсонса знаходимо свідчення про соціальний конфлікт як патологічне, дезінтегруюче, аномальне явище, позаяк К. Боулдінг, Р. Дарендорф, Л. Козер та ін. розглядали його з точки зору позитивно-функціонального процесу перетворення суспільного життя.

Сьогодні видається очевидно складно уникати чи ігнорувати розгортання соціальних конфліктів майже у всіх сферах життєдіяльності людини – політична ситуація в Україні, економічна нестабільність і, як наслідок, соціальне напруження й інші соціально-психологічні проблеми, нагромаджуючись, загрожують здоров'ю та благополуччю кожного члена суспільства і сім'ї як головного його осередку. У сучасних реаліях динамічного розвитку інформаційних, медійних технологій неможливо розглядати сім'ю як непроникну систему, захищену від постійного, іноді досить агресивного впливу суспільних дискурсів (законів, подій, ситуацій, настроїв тощо). Повсякчас проектуючи, породжуючи у власному просторі феномени, актуальні для суспільства в цілому, кожна сімейна система стає своєрідним його відображенням в мініатюрі. А відтак, видається неправомірним вивчення сімейних конфліктів з точки зору виключно міжособистісної взаємодії в побуті на кшталт суперечок з приводу індивідуальних особливостей членів сім'ї, їх несумісності у різних сферах спільного життя, не враховуючи соціальний контекст. Відповідно засоби, спрямовані на врегулювання сімейних конфліктів, що розглядаються в означеному дослідницьку ракурсі, виявляються недієвими, оскільки часто не враховують глибинні процеси, що протікають під впливом загальносуспільних проблем. Приміром: 1) сімейний конфлікт з

приводу «щей» на обід насправді виявляється протистоянням «двох світів» – Росії та України – й іменується як «зрада»; 2) суперечка подружжя з приводу одягу дружини – зіткнення світоглядів, релігійних протиріч та ін.; 3) конфлікти щодо небажання чоловіка влаштовуватися на роботу – результат невідповідності отриманої професії і, як наслідок, знань, навичок та умінь сучасним вимогам ринку праці тощо. Видається очевидним те, що за будь-якою суперечкою подружжя часто приховується справжній особистісний мотив, інтерес, потреба. Однак, у наведених прикладах за справжньою причиною конфлікту приховано скоріше соціальну потребу, соціальний інтерес чи вигоду, які часто-густо можуть не збігатися із потребами особистості, а скоріше нав'язуватися ззовні. При цьому, незадоволення соціальних потреб (у визнанні, приналежності, соціальному статусі тощо) чи невідповідність соціальним експектаціям сьогодні може відчутно перешкоджати самоактуалізації особистості її благополуччю у різних сферах життя. Тож одночасно кожен член суспільства, зацікавлений в оптимальній взаємодії із соціумом, вимушений щодня долати, окрім соціальних, і внутрішні конфлікти. На цьому рівні важливими видаються особистісна та соціальна зрілість, мотивація, локус контролю, рівень самоактуалізація, емоційна стійкість тощо.

Результати дослідження за допомогою проведення ряду дискусійних груп та індивідуальних інтерв'ю, у яких взяло участь 46 подружніх пар, віком їх членів від 27 до 63 років, дозволили виявити найбільш актуальні теми гострих конфліктів у сім'ї. Серед них узагальнено в порядку значущості: матеріальне благополуччя; світоглядні протиріччя; правове забезпечення; релігія; політика; внутрішньо-групові та зовнішньо-групові інтеракції; житлові умови; вплив родичів (залежна, співзалежна поведінка); соціально-психологічні особливості, у тому числі статус, соціальні ролі, норми (інтроекти), засвоєні в процесі соціалізації, індивідуальні способи поведінки у конфлікті, ступінь злагодженості, психологічної, фізичної підтримки та ін.

Очевидно, що найбільш тригерними темами у сім'ях виявилися саме такі, що визнаються болючими у загальнодержавному

масштабі, а саме: одвічні теми світоглядних, релігійних протиріч, правову незахищеність, труднощі у комунікації із різними державними й соціальними інститутами, політична ситуація в країні, воєнний конфлікт, економічна нестабільність, шерег реформ, що тягнуть за собою соціальне напруження у суспільстві тощо.

Керуючись даними емпіричного дослідження вдалося виокремити основні рівні формування соціальних сімейних конфліктів: 1) міжособистісний – протиріччя членів сім'ї як представників різних культур, спільнот, груп тощо; 2) соціально-груповий – протиріччя сім'ї з іншими малими соціальними групами у процесі інтеракцій; 3) соціально-інституційний – вищий рівень протиріч, що виявляється у процесі необхідної взаємодії сім'ї як основного осередку суспільства з іншими соціальними чи державними інститутами; 4) суспільний – найвищий рівень протиріч між сім'єю та суспільством в цілому, його вимогами, запитами, очікуваннями. Прикладом суспільного рівня соціальних конфліктів можуть слугувати питання правового забезпечення сімей бійців з добровольчих батальйонів, а також вимушених переселенців, або ж дискримінація сімей різних меншин тощо.

У подальшому, такий підхід до вивчення сімейних конфліктів в українських сім'ях сприятиме більш глибокому осмисленню проблеми і дозволить не лише системно дослідити специфіку виникнення та протікання соціальних конфліктів у родині, а й представити науково-методичні засади конструювання соціально-психологічних технологій їх врегулювання з урахуванням особливостей розвитку інформаційного суспільства.